

MÖVZU № 9. «Dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra Azərbaycan Respublikasının hüquq tarixi».

P L A N:

GİRİŞ:

- 1. Müstəqilliyin bərpasından sonra aparılan hüquqi islahatlar.**
- 2. Azərbaycan Respublikasında hüququn inkişaf xüsusiyyətləri.**

NƏTİCƏ:

Ə D Ə B İ Y Y A T:

- 1. Məlikova M.F., Bayramov E.P.** «Azərbaycanın siyasi-hüquqi nəzəriyyələri tarixi». Bakı, 1984.
- 2. Dərslik.** «Fəlsəfə». Bakı, 1997.
- 3. Yusif Kərimov** «Siyasi-hüquqi təlimlər tarixi». Bakı, 2000.
- 4. Aqşin Quliyev** «Qədim Azərbaycanda siyasi və hüquqi fikir». Bakı, 2003.
- 5. Rəhib Əkbərov, Sadıq Səlimov** «Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixi». Bakı, 2001.
- 6. Elməddin Əlibəyzadə** «Avesta Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixidir». Bakı, 2005.
- 7. Xəyyam İsmayılov** «Azərbaycanın dövlət və hüquq tarixi». Bakı, 2006.

GİRİŞ

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi ilkin olaraq Türkiyə, Rumıniya, Pakistan, İŞveçrə və İran, daha sonra ABŞ, Rusiya və digər dövlətlər tərəfindən tanındı. 1993-cü ildə respublikanın dövlət müstəqilliyini artıq 116 dövlət tanımış, 70 dövlət ilə Azərbaycan arasında diplomatik əlaqələr yaradılmışdı. Azərbaycan 14 beynəlxalq təşkilata, o cümlədən İslam Konfransı təşkilatına, İran, Türkiyə və Pakistanın daxil olduğu İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına, Parlamentlərarası İttifaqa üzv qəbul edildi və eyni zamanda Ümumavropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq proseslərini tənzimləyən Helsinki müşavirəsinin 1976-cı il Yekun aktına, Helsinki Yekun sənədinə, Yeni Avropa üçün Paris Xartiyasında irəli sürülmüş təkliflərə tərəfdar çıxdı, bir çox mühüm beynəlxalq konvensiya və paktlara qoşuldu. Azərbaycanın Türkiyə, ABŞ, İran, Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya və digər ölkələrdə səfirlikləri açıldı.

SUAL I. Müstəqilliyin bərpasından sonra aparılan hüquqi islahatlar.

18 oktyabr 1991-ci il tarixdə «*Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı*»nın qəbul edilməsi respublikanın müstəqil dövlətçiliyinin hüquqi əsasını möhkəmləndirdi. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyasının hazırlanması üçün başlanqıç sayılan bu Akt respublikanın dövlət quruluşunun, siyasi və iqtisadi quruluşunun əsaslarının təsisini nəzərdə tuturdu. Dekabrın 29-da keçirilən və respublika əhalisinin 95%-dən çoxunun iştirak etdiyi ümumxalq səsverməsində Azərbaycan xalqı yekdilliklə Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktına tərəfdar olduğunu izhar etdi.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi ilkin olaraq Türkiyə, Rumıniya, Pakistan, İsviçrə və İran, daha sonra ABŞ, Rusiya və digər dövlətlər tərəfindən tanındı. 1993-cü ildə respublikanın dövlət müstəqilliyini artıq 116 dövlət tanımış, 70 dövlət ilə Azərbaycan arasında diplomatik əlaqələr yaradılmışdı. Azərbaycan 14 beynəlxalq təşkilata, o cümlədən İslam Konfransı təşkilatına, İran, Türkiyə və Pakistanın daxil olduğu İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına, Parlamentlərarası İttifaqa üzv qəbul edildi və eyni zamanda Ümumavropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq proseslərini tənzimləyən Helsinki müşavirəsinin 1976-cı il Yekun aktına, Helsinki Yekun sənədinə, Yeni Avropa üçün Paris Xartiyasında irəli sürülmüş təkliflərə tərəfdar çıxdı, bir çox mühüm beynəlxalq konvensiya və paktlara qoşuldu. Azərbaycanın Türkiyə, ABŞ, İran, Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya və digər ölkələrdə səfirlikləri açıldı.

1993-cü il sentyabrın 24-də Azərbaycan Respublikası MDV-yə daxil oldu. 1994-cü ilin yanvarında Azərbaycan NATO-nun Avropa və dünyada sülhün, əmin-amanlığın bərqərar olmasına xidmət edən «Sülh Naminə Tərəfdaşlıq Proqramı»na qəbul edilmişdi və mayın 4-də proqramın çərçivə sənədinə imza artmışdı. 1997-ci ildən Avropa-Atlantika Tərəfdaşlıq Şurası adlanan NATO-nun Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurasına Azərbaycan hələ 1992-ci ildə qoşulmuşdu. 1997-ci il noyabrın 25-də Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldova respublikalarının daxil olduğu «GUAM» bloku təşkil edildi. 2001-ci il yanvarın 25-də Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul olundu.

Azərbaycan dünya dövlətləri ilə ikitərəfli əlaqələrini getdikcə möhkəmləndirir. Hal-hazırda Azərbaycan Respublikası 150-yə yaxın ölkə ilə diplomatik əlaqələr yaratmışdır. Onlardan əksəriyyətinin səfirliyi Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. 30-a yaxın ölkədə Azərbaycanın səfirliyi, baş konsulluğu və daimi nümayəndəliyi vardır.

1992-ci il mayın 27-də Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni (musiqisi Ü.Hacıbəyov, sözləri Ə.Cavad), 1993-cü il fevralın 23-də isə üçrəngli dairəvi qalxan üzərində, içində alov olan səkkizguşəli ulduz təsvirli Dövlət gerbi təsdiq edildi. 1991-ci il dekabrın 9-da «Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi haqqında» qanun qəbul edildi və respublikanın dövlət sərhədlərinin hüdudları, dövlət sərhədinin hüquqi recimi, sərhədlərin qorunması, dövlət sərhədi haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət və s. məsələlər müəyyənləşdirildi. Həmin ilin 25 dekabrında «Latın qrafikalı Azərbaycan

əlifbasının bərpası haqqında» qanunun qəbul edilməsi ilə kiril əlifbasının tətbiqini nəzərdə tutan 1939-cu il 11 iyul tarixli qanun hüquqi qüvvəsini itirdi. Eyni zamanda, 1940-cı ilə qədər Azərbaycanda istifadə edilən 32 hərfdən ibarət latın qrafikalı Azərbaycan əlifbası kiçik dəyişikliklərlə bərpa olundu.

1998-ci il aprelin 13-də «Azərbaycan Respublikası dövlət atributlarının təbliği işini gücləndirmək haqqında» fərman verildi. 2001-ci il iyunun 18-də verilmiş «Dövlət dilinin tətbiqinin təkmilləşdirilməsi haqqında» fərman və 2002-ci il sentyabrın 30-da qəbul edilmiş «Azərbaycan Respublikasının dövlət dili haqqında» qanun Azərbaycan dilinin işlədilməsindəki mənfi halların aradan qaldırılmasına yönəldilmişdi. 2001-ci il avqustun 1-dən latın qrafikalı əlifba qəti olaraq tətbiq edildi və həmin gün «Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili günü» elan olundu.

Milli ideologiyanın formalaşdırılması istiqamətində bir sıra addımlar atıldı. Azərbaycançılıq məfkurəsi, ümumtürk mədəniyyətinə inteqrasiya, humanist islam dəyərlərinə sadıqlıq kimi məsələlər ön plana çəkildi. 1992-ci il iyulun 21-də «Dini etiqad azadlığı haqqında» qanun qəbul edildi. Milli Məclisin 1992-ci il oktyabrın 27-də qəbul etdiyi «Azərbaycan Respublikasının dövlət bayramları haqqında» qanuna əsasən «Novruz», «Mövlud», «Qurban» və «Ramazan» (Orucluq) bayramları hər il rəsmi qeyd olunurdu. Respublikada bir sıra islam məktəbləri, o cümlədən Bakı İslam Universiteti yaradılmışdı. 1997-ci ildə təbliğat vasitələri ilə islam dəyərlərini qoruyub saxlamaq, missionerlərin pozuculuq fəaliyyətinə qarşı mübarizə aparmaq məqsədilə Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsində elmi-dini məsləhət şurası fəaliyyətə başlamışdı. 2001-ci il iyunun 21-də dini fəaliyyətin tənzimlənməsi, dini qurumların qeydiyyatına alınması məqsədilə Dini Qurumlarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi təsis edilmişdi.

Təhsil və elmin yeni dövlət quruculuğunun tələblərinə uyğunlaşdırılması baxımından bir sıra tədbirlər həyata keçirildi. 1991-ci il oktyabrın 7-də «Təhsil haqqında» qanun qəbul olundu. Bu qanun təhsil sisteminin yeni quruluşunu nəzərdə tuturdu. Ali ixtisas təhsili sistemində yeni elmi dərəcələr - «bakalavr», «magistr», «doktor» dərəcələri müəyyən edildi. 1998-ci ilin martında təhsil sahəsində islahatlar üzrə dövlət komissiyası yaradıldı. Təhsillə bağlı islahat proqramı və bu proqramın əsasında yeni təhsil qanunu hazırlandı. 2001-ci il mayın 15-də respublika Elmlər Akademiyasına Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası adı verildi. Elmlər Akademiyasının strukturunda müəyyən dəyişikliklər aparıldı. onun institutlarının bəzilərinin adları dəyişdirildi. İnsan hüquqları və demokratiya sahəsində elmi araşdırmalar, analitik tədqiqatlar aparmaq məqsədi ilə Milli Elmlər Akademiyasında İnsan Hüquqları İnstitutu yaradıldı.

Bu dövrdə Azərbaycan cəmiyyəti xeyli dəyişmiş, çoxsaylı siyasi partiyalar, milli və mədəni mərkəzlər, ictimai fondlar, cəmiyyətlər və hərəkatlar meydana çıxmışdı. Siyasi partiyalar, ictimai birliklər, həmkarlar ittifaqları, hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı, qrant haqqında və s. qanunlar qəbul edilmiş, həmin birlik və təşkilatların fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün hüquqi zəmin yaradılmışdı.

2001-ci ilin noyabrında Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı, 2006-cı ilin martında isə II qurultayı keçirildi. Hələ I qurultayda Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurası və onun idarə heyəti seçilmişdi. Həmin qurumun yardımı ilə 150 ölkədə nümayəndəlik yaradılmışdı. 2002-ci

ildə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi təşkil edildi. Bir çox ölkələrdə dostluq cəmiyyətləri yaradıldı. Onların işinə xaricdə yaşayan azərbaycanlıların birləşdiyi ictimai, milli-mədəni cəmiyyətlər, təşkilatlar, mərkəzlər cəlb olundu.

Azərbaycan dövlətçiliyi müstəqillik dövründə bir neçə dəfə çətin sınaqlarla üzləşdi. 1993-cü ilin iyununda vətəndaş müharibəsi təhlükəsi yarandı və tezliklə onun qarşısı alındı. Həmin il avqustun 7-də respublikanın cənub bölgəsində satqın hərbiçilərin - separatçı qüvvələrin yaratdığı «Talış-Muğan Respublikası» xalqın və dövlət qüvvələrinin birliyi sayəsində 1993-cü il avqust ayının 23-də ləğv olundu. Sonrakı dövrlərdə dövlət çevrilişlərinə müəyyən cəhdlər edilsə də, onların qarşısı hakimiyyət orqanları tərəfindən alındı.

Müstəqilliyini əldə etdikdən sonrakı dövrdə də Azərbaycanın qarşısında böyük bir problemin - Dağlıq Qarabağla bağlı məsələnin həlli dururdu. Ermənilər vilayətdə Rusiya hərbi qüvvələrinin köməyi ilə mövqelərini möhkəmləndirməyə çalışırdılar. 1991-ci ilin sentyabrında burada qeyri-qanuni bir qurum - oyuncaq «Dağlıq Qarabağ Respublikası» yaradılmış və hətta, onun «ali soveti»nə «seçkilər» də keçirilmişdi. Həmin il noyabrın 26-da Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti Qarabağın dağlıq hissəsinin muxtar vilayət statusunu ləğv etdi və bununla bağlı Azərbaycan Konstitusiyasına müvafiq dəyişikliklər edildi. DQMV ləğv olunduqdan sonra əvvəllər onun tərkibinə daxil olan inzibati rayonlar bilavasitə respublika tabeli rayonlara çevrildi.

1991-ci ilin sonlarında Ermənistan və Rusiya arasında «Dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı təhlükəsizlik haqqında müqavilə» imzalandı. Rusiyanın Ermənistana hərtərəfli yardımını, eyni zamanda Azərbaycanda ordu quruculuğu işinə lazımı diqqətin göstərilməməsi, hakimiyyətdəki hərc-mərclik və s. amillər bir sıra Azərbaycan torpaqlarının ermənilər tərəfindən işğal ilə nəticələndi.

Dağlıq Qarabağda azərbaycanlıların məskunlaşdıqları bir çox kəndlər işğal olunduqdan sonra 1992-ci il fevralın 26-da erməni-rus hərbi birləşmələri XX əsrin ən dəhşətli faciəsi olan **Xocalı soyqırımını** törətdilər. Erməni faşistləri tərəfindən 613 nəfərin (o cümlədən 106 qadın, 83 azyaşlı uşaq, 70 qoca) öldürüldüyü, 1000 nəfərdən artıq dinc sakinin ağır yaralandığı, 1275 nəfərin əsir alındığı, 8 ailənin bütövlüklə məhv edildiyi, 56 nəfərin xüsusi qəddarlıq və amansızlıqla diri-diri yandırıldığı, başlarının dərisi soyulduğu, gözləri çıxarıldığı, başlarının kəsildiyi, hamilə qadınların qarının süngü ilə deşildiyi Xocalı faciəsi respublikada siyasi gərginliyi daha da artırdı. Parlamentin sədri və prezident istefa verməyə məcbur oldu. Yeni Dövlət Müdafiə Komitəsi təşkil olundu.

1992-ci il martın 24-də Qarabağ probleminin həlli ilə məşğul olacaq bir qurum - ATƏM-in Azərbaycan və Ermənistanla yanaşı on nüfuzlu dövlətin təmsil olunduğu Minsk qrupu təşkil edildi. Lakin respublikada hökm sürən siyasi qarışıqlıq ermənilərə 1992-ci il mayın 8-də Şuşanı, mayın 16-da isə Laçını (keçmiş vilayətin inzibati ərazisinə daxil deyildi) ələ keçirməyə şərait yaratdı. Həmin il mayın sonundan 1993-cü il iyunun 15-dək hakimiyyətdə kommunist alyansını əvəz etmiş AXC-Müsavat tandemi dövründə Kəlbəcər rayonu, sonra isə Azərbaycanın daha 5 rayonu xəyanət nəticəsində ermənilər tərəfindən zəbt olundu.

BMT-nin 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrində erməni silahlılarının işğal etdikləri Azərbaycan ərazilərini dərhal, tamamilə və qeyd-şərtsiz azad

etmələrinin nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, Ermənistan müxtəlif bəhanələrlə onları yerinə yetirməkdən imtina edirdi. 1994-cü il mayın 8-də münaqişədə iştirak edən tərəflərin, o cümlədən Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı və erməni icmalarının, habelə onların havadarı olan Rusiya Federasiyasının münaqişəni dinc yolla həll etmək niyyətini təsdiq edən Bişkek protokolu Azərbaycan Respublikası tərəfindən də imzalandı. Mayın 12-də cəbhələrdə atəşkəsə nail olundu.

Qarabağ probleminin həlli getdikcə beynəlmilləşirdi. Hələ 1992-ci il martın 24-də bu problemin həlli üzrə işlərin əlaqələndirilməsi məqsədilə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin Azərbaycan və Ermənistanla yanaşı 10 nüfuzlu dövlətin təmsil olunduğu Minsk qrupu təşkil edildi. 1994-cü ilin dekabrında Budapeşt sammitindən sonra ATƏM Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) adlandırılmışdı. Həmin sammitdə Azərbaycan və Ermənistan arasında gələcəkdə bağlanacaq sazişdən sonra regiona daxil olaraq, silahlı münaqişənin nəticələrini aradan qaldıracaq çoxmillətli beynəlxalq qüvvələr yaradılacağı haqqında qərar qəbul edildi. Minsk qrupu həmsədrləri təsisatı yaradıldı. 1996-cı ilin dekabrında Lissabon sammitindən sonra Minsk qrupuna üç dövlət - ABŞ, Rusiya və Fransa həmsədrlik etməyə başladı. Onların 1997-ci ilin iyununda təqdim etdikləri ilk təklif münaqişənin paket həllini, həmin ilin oktyabrında verdikləri ikinci təklif münaqişənin mərhələli həllini, 1998-ci ilin noyabrında irəli sürdükləri üçüncü təklif isə «ümumi dövlət» yaradılması ideyasını nəzərdə tuturdu. Lakin bu təkliflərdən yalnız ikincisi bir qədər real təsir bağışlayırdı ki, onu da Ermənistan müxtəlif bəhanələrlə rədd edirdi.

1997-ci il 17 dekabr tarixli «1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən, tarixi etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında» və 1998-ci il 26 mart tarixli «Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında» fərmanlarda azərbaycanlılara qarşı son iki əsrdə məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən etnik təmizləmə, soyqırımını siyasəti ifşa olunmuş və bu tarixi cinayətlərə hüquqi-siyasi qiymət verilmişdi.

1991-ci ilin sonlarından etibarən Azərbaycan Respublikası iqtisadi sahədə öz suveren hüquqlarını gerçəkləşdirməyə və müstəqil siyasət aparmağa başlamışdır. Bu siyasətin başlıca istiqamətlərini müxtəlif mülkiyyət formaları əsasında yaradılan iqtisadi sistem, bazar iqtisadiyyatına keçid və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya təşkil etmişdir. Lakin müstəqilliyin ilk günlərindən başlayaraq ölkədə baş alıb gedən hərc-mərclik, hakimiyyət uğrunda çəkişmələr və səriştəsiz rəhbərlik bu istiqamətdə nəinki dönüş yaratmağa imkan vermiş, əksinə sosial-iqtisadi böhranı daha da dərinləşdirmiş və iqtisadi islahatların aparılması yolunda çoxsaylı əngəllər törətmişdi. Bütün bunların nəticəsi kimi 1991-1993-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında müəssisələrin böyük əksəriyyətində istehsal prosesi dayanmış və ya müəssisələr böyük əksəriyyətində istehsal prosesi dayanmış və ya müəssisələr öz gücünün cəmi 15-20 faizi səviyyəsində fəaliyyət göstərmişdi. Ölkə iqtisadiyyatını bürüyən tənəzzül və baş alıb gedən inflyasiya əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsinə, onun sosial vəziyyətinin kəskin surətdə pisləşməsinə səbəb olmuşdur.

1994-cü ilin sonu - 1995-ci ilin əvvəlindən ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin yaranması sayəsində iqtisadiyyatın inkişafı istiqamətində müəyyən tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. Hələ 1994-cü il sentyabrın 20-də Azərbaycan

Prezidentinin bilavasitə müəllifliyi və iştirakı ilə respublikanın Dövlət Neft Şirkəti və 6 xarici ölkəni təmsil edən 10 tanınmış neft şirkəti arasında Xəzər dənizinin Azərbaycan bölməsindəki Azəri, Çıraq və Günəşli yataqlarının birlikdə işlənməsi haqqında «Əsrin müqaviləsi» adını almış saziş imzalandı. Əsas strateji istiqamət kimi yeni iqtisadi sistemə transformasiyanı sürətləndirməklə, ölkənin təbii ehtiyatlarından və mövcud iqtisadi potensialından istifadənin səmərəsinin artırılması götürülmüşdü.

İqtisadiyyatın liberallaşdırılması ilə yanaşı, keçid dövründə əhalinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsi ən ümdə vəzifələr hesab olunurdu. Bu məqsədlə həyata keçirilən xəttin əsasını müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanan iqtisadi sistemin yaradılması, azad sahibkarlığın inkişafına dövlət təminatının verilməsi, iqtisadiyyatın sağlam rəqabət prinsipləri əsasında inkişaf etdirilməsi, iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığın qarşısının alınması və haqsız rəqabətə yol verilməməsi, əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması və sosial müdafiəsinin təmin olunması kimi prinsiplər təşkil edirdi.

Respublika iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşu ilə bağlı müəyyən addımlar atılmış, sənayenin və kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrinə investisiya axınının güclənməsi üçün müvafiq şərait yaradılmışdı. Aqrar sahədə islahatlar həyata keçirilmiş, fermer təsərrüfatlarının yaradılmasına və inkişaf etdirilməsinə imkan verən müvafiq normativ-hüquqi baza formalaşdırılmışdı.

Dövlətin əmlakının özəlləşdirilməsi proqramlarının qəbulu və müvafiq normativ-hüquqi bazanın yaradılması sahibkarlığın inkişafına, işgüzarlıq mühitinin və rəqabət mexanizminin formalaşmasına istiqamətlənmişdi. «Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında» qanun 1993-cü ilin yanvarında qəbul edilsə də, Azərbaycanda kütləvi özəlləşdirməyə 1995-1998-ci illərdə - «Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin dövlət proqramı»nın qəbulundan sonra başlandı. 2000-ci ildə isə ikinci dövlət özəlləşdirmə proqramı qəbul edilmiş və daha geniş miqyaslı özəlləşdirmənin başlanğıcı qoyulmuşdur.

1991-1995-ci illərdə Azərbaycanda dövlət quruculuğu.

1991-ci il oktyabrın 18-də qəbul edilmiş və dekabrın 29-da referendumla təsdiq edilmiş, 6 bölmə və 32 maddədən ibarət olan «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı»nda qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan müstəqil, dünyəvi və unitar dövlətdir. Bu dövlətin suveren hakimiyyəti daxili məsələlərdə ancaq hüquqla, xarici məsələlərdə isə yalnız suveren hakimiyyətin daşıyıcısı olan Azərbaycan xalqının azad surətdə razılıq verdiyi müqavilələrdən və sazişlərdən irəli gələn müddəalarla məhdudlaşdırılır. Azərbaycan xalqı suveren hakimiyyəti bilavasitə referendum vasitəsilə və Azərbaycan Respublikasının Parlamentinə ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında gizli səsvermə yolu ilə seçilmiş nümayəndələri vasitəsilə həyata keçirir.

Konstitusiyaya Aktına əsasən, Azərbaycan idarəetmə formasına görə prezidentli respublikadır. Azərbaycanda dövlət hakimiyyəti hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipinə əsaslanır. Qanunvericilik hakimiyyəti parlamentə, icra hakimiyyəti isə Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrinə məxsusdur. Azərbaycan ərazisində yalnız respublikanın Konstitusiyasının və qanunlarının qüvvədə olması göstərilirdi. Konstitusiyaya parlamentin qərarı ilə respublikanın bütün əhalisi arasında ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilməli idi.

Respublikanın ərazisi və sərhədlərinin toxunulmazlığı xüsusi vurğulanırdı. Yalnız Azərbaycan Respublikası Parlamentinin qərarı ilə respublikanın bütün əhalisi arasında referendum keçirmək yolu ilə Azərbaycan xalqının razılığı əsasında sərhədlərdə dəqiqləşdirmə və düzəliş aparıla bilərdi. Respublikanın bütün təbii ehtiyatları yalnız özünə məxsus olmalı, iqtisadi fəaliyyət bazar münasibətləri və azad sahibkarlığa əsaslanmalı idi. Konstitusiyaya Aktında vətəndaşların seçib-seçilmək, qanunla yaratmaq hüququ, respublikanı müdafiə etmək, qanunlara danışıqsız əməl etmək vəzifələri və s. təsbit olunmuşdu.

Yeni Konstitusiyaya qəbul edilənədək 1978-ci il Azərbaycan Konstitusiyasının 1991-ci Konstitusiyaya Aktının müddəalarına zidd gəlməyən müddəaları öz hüquqi qüvvəsini saxlayırdı. Keçmiş Sovetlər birliyinin Azərbaycan ərazisindəki bütün daşınar və daşınmaz mülkiyyəti Azərbaycan Respublikasının dövlət mülkiyyəti hesab olunurdu. Bununla yanaşı, Sovetlər birliyinin Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarda olan, lakin İttifaqın tərkibində olduğu dövrdə Azərbaycanın milli gəliri, təbii və başqa ehtiyatları hesabına yaranmış əmlakı həmin əmlakın yaranmasında respublikanın töhfəsinə müvafiq həcmdə, müqavilə üzrə Azərbaycan Respublikasına keçməli idi.

Azərbaycan Respublikasının ali qanunvericilik orqanı olan Ali Sovetin daimi orqanı kimi fəaliyyət göstərəcək Milli Şura yaradıldı. «Milli Şura haqqında» 1991-ci il 30 oktyabr tarixli Konstitusiyaya Qanununa əsasən, bu orqan 72 nəfərdən ibarət tərkibdə təşkil olunmalı idi. Noyabrın 26-da respublikanın Ali Soveti tərəfindən həmin Konstitusiyaya Qanununa yenidən baxılaraq, əvvəlki redaksiyada Şuranın səlahiyyətlərini məhdudlaşdıran maddələrə dəyişikliklər edildi. Milli Şura Milli Məclis adlandırıldı.

Paritet əsaslarla 25 nəfəri Demblok nümayəndələri və 25 nəfəri digər deputatlar olmaqla, Milli Məclisin yeni tərkibi formalaşdırıldı. Milli Məclisin üzvləri daimi fəaliyyət göstərir və onların əvvəlki iş yerlərinin bərpa olunmaq hüququ saxlanılırdı. Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin səlahiyyətləri respublika Milli Məclisinə verilirdi. Milli Məclisin fəaliyyətinin təmin olunması məqsədilə respublika Ali Sovetinin Katibliyi təşkil edildi. Respublika Milli Məclisinin reqlamenti təsdiq olunanadək onun fəaliyyəti Ali Sovetin Müvəqqəti reqlamenti ilə tənzimlənirdi.

1995-ci il avqustun 12-də «Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilər haqqında» qanun qəbul edildi. Respublikanın ali qanunvericilik orqanı olan Milli Məclisin tərkibi 125 nəfər müəyyənləşdirildi. Səlahiyyət müddəti 5 il nəzərdə tutulan Milli Məclisə seçkilər macoritar vəproporsional seçki sistemləri əsasında keçirilirdi. Seçkilər günü 25 yaşı tamam olan və ya yaşı 25-dən çox olan Azərbaycan vətəndaşları Milli Məclisə deputat seçilə bilərdilər. Din xadimlərinin, müddətli həqiqi hərbi və ya alternativ xidmətdə olanların, məhkumluğun ödənilməsindən asılı olmayaraq CM-nin 7.1 maddəsində nəzərdə tutulan ağır cinayətlərə görə məhkum olunmuş şəxslərin, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkənlərin, fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilmiş vətəndaşların Milli Məclisə deputat seçilməsi yolverilməz hesab edilirdi.

Mənşəyinə, siyasi baxışlarına, sosial və əmlak vəziyyətinə, irqi və milli mənsubiyyətinə, cinsinə, təhsilinə, dilinə, dinə münasibətinə, məşğuliyyət

növünə və xarakterinə görə vətəndaşların seçki hüquqlarının birbaşa, dolayısı ilə və ya başqa şəkildə məhdudlaşdırılması qadağan olunurdu. Seçmək hüququ olan hər bir vətəndaşın birmandatlı və çoxmandatlı dairələrin hər birində bir səsi nəzərdə tutulduğundan vətəndaşların iki dəfə səs verməsi müəyyən edilirdi. 100 deputat birmandatlı seçki dairələri üzrə vahid təmsilçilik norması əsasında, 25 deputat isə vahid çoxmandatlı seçki dairələri üzrə siyasi partiyaların və ya onların bloklarının göstərdikləri deputatlığa namizədlərin siyahılarına seçicilərin verdikləri səsə nisbəti əsasında seçilirdi. Milli Məclisə seçkilər respublika Prezidenti tərəfindən təyin edilirdi. Yeni seçkilər Milli Məclisin səlahiyyətlərinin başa çatmasına ən geci 80 gün qalmış təyin olunur və səsvermənin bazar gününə düşməsi mütləq sayılırdı.

Milli Məclisin deputatlarını seçicilər bilavasitə seçməli idilər. Deputatların dövlət orqanlarında seçkili və ya təyinatlı başqa vəzifə tutmaları, habelə sahibkarlıq, kommersiya və digər ödənişli fəaliyyətlə məşğul olmaları qadağan edilirdi. Keçid dövründə bu qaydadan müəyyən istisnalara yol verilməsi və bu cür istisnalarla seçilən deputatların sayının Milli Məclisin deputatlarının ümumi sayının 15 faizindən çox ola bilməməsi nəzərdə tutulurdu. 1995-ci il qanununun əsasında həmin il noyabrın 12-də keçirilmiş seçkilərin nəticəsində formalaşmış yeni Milli Məclisin ilk iclas günü Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin əvvəlki 360 xalq deputatının səlahiyyətlərinə xitam verilmişdi.

Prezident seçkiləri haqqında 1991-ci il 26 iyun tarixli qanuna edilən dəyişikliyə görə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmək üçün müəyyən edilmiş yuxarı yaş həddi ləğv edilirdi. Eyni bir şəxsin dalbadal iki müddətdən artıq prezident ola bilməməsi nəzərdə tutulurdu. Azərbaycan Respublikasının yeni Prezidentinin növbəti seçkiləri vəzifədə olan prezidentin səlahiyyətlərinin başa çatmasına 90 gün qalmış təyin edilməli idi.

Respublika Prezidenti bu və ya başqa səbəblər üzündən öz səlahiyyətlərini icra edə bilmədikdə onun səlahiyyətləri müvəqqəti olaraq Ali Sovetin sədrinə keçdiyi halda, yeni növbədənkənar prezident seçkisi Ali Sovet tərəfindən bununla bağlı qərarın qəbul edildiyi gündən sonra bir ay müddətində keçirilməli idi. Prezident icra hakimiyyətini təmsil etməklə yanaşı, dövlətin başçısı sayılır və Konstitusiya ilə onunla bağlı müəyyən edilmiş səlahiyyətləri yerinə yetirirdi. Parlamentli respublikalarda dövlət başçılarından fərqli olaraq, Azərbaycanda Prezident icra hakimiyyətinin təkbaşına daşıyıcısı hesab olunurdu.

Prezidentin icra aparatına rəhbərliyi həyata keçirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət katibi vəzifəsi təsis edilmişdi. Dövlət katibi respublika Prezidenti tərəfindən təyin olunurdu. Prezident aparatının strukturuna dövlət müşavirləri və prezidentin köməkçiləri institutu, aparatın şöbələri (şöbələrin tərkibində sektorların ola bilməsi də nəzərdə tutulmuşdu), Prezidentin Katibliyi, Prezidentin İşlər İdarəsi daxil idi.

1991-ci il fevralın 7-də «Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin təsis edilməsi və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (Əsas Qanununun) 122-ci maddəsinə dəyişiklik olunması haqqında» qanun qəbul edildi. Qanunla respublika Nazirlər Sovetinin əvəzinə Nazirlər Kabinetinin təşkili nəzərdə tutulurdu. Nazirlər Kabineti müstəsna olaraq Prezident tərəfindən formalaşdırılır, yalnız Baş nazirin təyinatı Milli Məclisin razılığı ilə həyata keçirilir. Nazirlər Kabinetinin statusu onun Prezidentin yardımçı orqanı

qismində müəyyən edilməsində ifadə olunur. Bununla belə, bəzi klassik prezidentli respublikalardan (məsələn, ABŞ-dan) fərqli olaraq, Azərbaycanda Nazirlər Kabineti müəyyən müstəqilliyə malikdir və onun səlahiyyətlərin əaid edilən məsələlər üzrə qərarlar, sərəncamlar qəbul etmək hüququ qanunla müəyyənləşdirilmişdir. Eyni zamanda Nazirlər Kabineti klassik parlamentli respublikalardakı anlamdan fərqli olaraq, Azərbaycanda sözün hərfi mənasında hökumət hesab olunmur və o, Prezidentin yuxarı icra orqanı kimi fəaliyyət göstərir. Prezidentin Nazirlər Kabinetinin iclaslarında sədrlik etdiyi halda, qəbul edilən qərarlar onun özü tərəfindən imzalanır.

Nazirlər Kabinetinin strukturu bu dövrdə yenidən müəyyənləşdirildi. Kabinetin tərkibinə Baş nazir, onun birinci müavini, müavinləri, köməkçiləri, idarələr, şöbələr, bölmələr, onların müdirləri, referentlər, ayrı-ayrı nazirliklər, komitələr, agentliklər daxil idi. Bir sıra nazirlik və komitələr ləğv olundu, bəzi yeni qurumlar yaradıldı, bəzilərinin isə statusu dəyişdirildi. Məsələn, əvvəlki «Azneft»in bazasında Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti yaradılmışdı. Əhalinin əmək hüquqununun, qocalığa, əlilliyə, xəstəliyə və digər hallara görə maddi təminat hüquqununun reallaşdırılması, məşğulluğunun təmin edilməsi, əmək ehtiyatlarından istifadənin tənzimlənməsi və s. məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi təşkil edildi. Bank sistemində rəhbərliyin həyata keçirilməsi üçün respublikanın Milli Bankı təşkil edildi. Söz və mətbuat azadlığının təmin edilməsi, Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi təsis edilmişdi. 1991-ci il noyabrın 1-də Azərbaycan Respublikasının Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi respublika Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə çevrilmişdi. İxlas-ixras əməliyyatlarının tənzimlənməsi məqsədilə respublika Dövlət Gömrük Komitəsi yaradılmışdı. 1994-cü ilin iyununda Gənclər və İdman Nazirliyi təsis edildi. Antiinhisar fəaliyyətin və ahibkarlığın inkişafı məsələlərinin tənzimlənməsi məqsədilə Dövlət Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsi yaradıldı. Bununla yanaşı, müvafiq məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün Dövlət Əmlak Komitəsi, Dövlət Sığorta Nəzarəti və Dövlət Sığorta Kommersiya şirkəti, Standartlaşdırma və Metrologiya Komitəsi, Meliorasiya və Su təsərrüfatı Komitəsi, Dövlət Torpaq Komitəsi, Müəllif Hüquqları Agentliyi, Auditor Palatası və s. qurumlar təşkil olundu.

Azərbaycanda yerli icra hakimiyyəti orqanlarının təşkili və fəaliyyəti ilə bağlı 1991-ci il oktyabrın 18-də qəbul edilmiş Əsasnamə yerli idarəetmə orqanlarının sistemində dəyişiklikləri nəzərdə tuturdu. Qanunla yerli xalq deputatları sovetləri və onların icraiyyə komitələrinin ləğvi nəticəsində təkbaşılığa əsaslanan rayon, şəhər, şəhərlərdə rayon icra hakimiyyəti başçıları institutu yaradıldı. Hələ bir qədər əvvəl Kommunist partiyasının ləğvi ilə əlaqədar rayon, şəhər partiya komitələrinin birinci katibləri və katibləri yerlərdə qeyri-qanuni həyata keçirdikləri hakimiyyətlərini itirmişdilər. Eyni zamanda yerli sovetlərin icraiyyə komitələri və xalq nəzarəti orqanları kimi kollegial orqanlar da ləğv edilmişdi. Onların bütün səlahiyyətləri yerli icra hakimiyyəti başçılarının əlində cəmləşirdi. Yerlərdə icra hakimiyyəti başçıları Prezident tərəfindən vəzifəyə təyin olunur və vəzifədən azad edilirdilər. Öz səlahiyyətlərini Prezidentdən aldığından icra hakimiyyəti başçıları onun adından yerlərdə icra hakimiyyətini, yəni dövlət hakimiyyətini həyata keçirirdilər. Yerli icra aparatının tərkibinə idarələr, şöbələr, komitə və komissiyalar da daxil idi.

Kənd və qəsəbələrdə icra hakimiyyəti başçısının nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərirdi.

Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etdiyi dövrdən etibarən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və hüquqi həyatda baş verən sürətli dəyişikliklər, eyni zamanda 1991-ci il Konstitusiyaya Aktının yekun müddələrinin tələbləri, əvvəlki Konstitusiyaya edilən dəyişikliklərin həddən ziyadə çoxluğu yeni Konstitusiyanın tez bir zamanda qəbul olunmasının zəruriliyini diktə edirdi. Yeni Konstitusiyanın hazırlanması məqsədilə 1991-ci və 1993-cü illərdə komissiyalar təşkil edilsə də, onların əməli fəaliyyəti nəzərə çarpmamışdı. 1995-ci il mayın 2-də Milli Məclisin qərarına əsasən Prezidentin rəhbərliyi ilə 33 nəfərdən ibarət komissiya yaradılmışdı. Komissiyanın və onun işçi qrupunun tərkibinə hakimiyyətin hər üç qolunun, eləcə də respublika hüquq elminin nümayəndələri daxil edilmişdi.

Həmin dövrdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi və iştirakı ilə komissiya tərəfindən Konstitusiyaya layihəsi işlənib hazırlanmış və 1995-ci il oktyabrın 15-də ümumxalq müzakirəsinə təqdim olunmuşdu. Noyabrın 4-dək layihə barədə komissiyaya 2450 təklif daxil olmuşdu və bu təkliflərin bir qismi layihənin axırıncı variantında nəzərə alınmışdı. Müzakirəyə təqdim edilən layihə 199 maddədən, noyabrın 12-də referendumla çıxarılan Konstitusiyaya layihəsi isə 158 maddədən ibarət idi. Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul olunmuş Konstitusiyası müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası idi. Konstitusiyaya ilə Azərbaycanın dövlət quruculuğunun hüquqi əsasları müəyyən edildi. Azərbaycan demokratik, hüquqi, dünyəvi bir dövlət kimi ilk dəfə olaraq insan hüquqlarının prioritetini və hakimiyyətlər bölgüsünü özünün gələcək inkişaf yolu kimi seçmişdir. Dövlətin əsaslarını müəyyən edərək Konstitusiyaya ilk növbədə hər bir demokratik dövlətin ayrılmaz atributları olan təsisatlara xüsusi yer ayırır.

1995-ci il Konstitusiyasına görə hakimiyyət orqanları. Hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipinə uyğun olaraq Konstitusiyaya qanunvericilik hakimiyyətinin respublikanın Milli Məclisinə, icra hakimiyyətinin Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubluğunu, məhkəmə hakimiyyətinin isə məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilməsini təsbit edirdi. Hakimiyyət orqanlarının formalaşdırılması üçün (məhkəmələr istisna olmaqla) əvvəllər ayrı-ayrılıqda seçki qanunları (1998-2000-ci illərdə) mövcud olsa da, 2003-cü il mayın 27-də qəbul edilmiş Seçki Məcəlləsi həm referendumun keçirilməsi, həm də Milli Məclisin deputatlarının, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, bələdiyyə üzvlərinin seçkiləri üçün vahid normativ akt qismində çıxış etdi.

SUAL 2. Azərbaycan Respublikasında hüququn inkişaf xüsusiyyətləri.

Hüququn mənbələri. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin əsasıdır. Qanunvericilik sistemi aşağıdakı normativ-hüququ aktlardan ibarətdir:

- Konstitusiyaya;
- Referendumla qəbul edilmiş aktlar;

- Qanunlar;
- Fərmanlar;
- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları;
- Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları.

Yerli icra hakimiyyəti orqanları normativ xarakterli aktlar qəbul edə bilirlər.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında hüquqi islahatlar aparmaq, yeni ictimai münasibətlərdən və beynəlxalq öhdəliklərdən əmələ gələn hüquq münasibətlərini tənzimləmək üçün Azərbaycan Respublikasının yeni **Məcəllələri** qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 11 iyul 2000-ci il tarixli qanunu ilə «**Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi**» təsdiq edilmiş və 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvəyə minmişdir. İnzibati Xətalər Məcəlləsi ümumi və xüsusi hissələr üzrə 6 bölmə, 35 fəsil, 458 maddədən ibarətdir. Ümumi müddələrin daxil edildiyi birinci bölmədə Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyi, onun vəzifələri və prinsipləri təsbit edilirdi. İnzibati xətalər qanunvericiliyinin vəzifələri insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, onların sağlamlığını, əhalinin sanitariya-epidemioloji sağlamlığını, ictimai mənəviyyəti, mülkiyyəti, şəxslərin iqtisadi maraqlarını, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, idarəçilik qaydalarını qorumaqdan, qanunçuluğu möhkəmləndirməkdən və inzibati xətalərin qarşısını almaqdan ibarətdir. İnzibati məsuliyyətin əsaslarını inzibati xətanın törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbeh edilir. İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin prinsipləri insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi, qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirsizlik prezumpsiyası, ədalətlik və inzibati xətalərin qarşısının alınmasına əsaslanır.

İnzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu deyildir.

İnzibati xəta anlayışına görə ictimai münasibətlərə qəsd edən hüquqazidd olan təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) inzibati xəta hesab olunur. İnzibati xətalər törətməyə görə: xəbərdarlıq; inzibati cərimə; inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin ödənişlə alınması; predmetin müsadirəsi; inzibati xəta törətmiş fiziki şəxsin ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması; əcnəbiləri və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsləri Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxartma; inzibati həbs və digər tənbeh növləri tətbiq edilir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin xüsusi hissəsinə dövlət idarəçiliyinin konkret sahələrində ictimai münasibətləri tənzim edən inzibati hüquq normaları daxil edilmişdi. Xüsusi hissəsinin III bölməsində inzibati xətalər haqqında işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlara (vəzifəli şəxslərə) aşağıdakılar aid edilir: rayon (şəhər) məhkəmələri; yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar (kollegial orqan); Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları (vəzifəli şəxslər).

Azərbaycan Respublikasının **28 dekabr 1999-cu il** tarixli qanunu ilə «**Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi**» təsdiq edilmiş və 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvəyə minmişdi. Mülki Məcəllə ümumi və xüsusi hissələr üzrə 10 bölmə, 73 fəsil və 1325 maddədən ibarətdir. Ümumi hissədə Mülki Məcəllənin məqsədi üçüncü şəxslərin hüquqlarına xələl gətirmədən mülki dövriyyənin azadlığını, onun iştirakçılarının bərabərliyi əsasında təmin edilməsi kimi göstərilirdi. Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsindən fərqli olaraq, yeni Məcəllədə müqavilələrin sərbəstliyi, xüsusi mülkiyyətin azadlığı müəyyən edilirdi.

Mülki Məcəllənin vəzifələri aşağıdakılardır: mülki hüquq subyektlərinin əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləmək; mülki hüquq subyektlərinin hüquqlarını və qanuni mənafələrini müdafiə etmək; fiziki şəxslərin şərəfini, ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu, şəxsi həyatını və şəxsi toxunulmazlığının müdafiəsi hüququnu qorumaq; mülki dövriyyəni təmin etmək; sahibkarlıq fəaliyyətini dəstəkləmək; sərbəst bazar iqtisadiyyatının inkişafına şərait yaratmaq.

Məcəllədə mülki hüquq münasibətlərinin obyektləri qismində əmlak və ya qeyri-əmlak dəyəri olan, qanunvericiliklə mülki dövriyyədən çıxarılmamış maddi və ya qeyri-maddi nemətlər nəzərdə tutuldu. Mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri aşağıdakı kimi müəyyən edilirdi: istər sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan, istərsə də məşğul olmayan hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxslər mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri ola bilərlər; dövlət hakimiyyəti orqanlarının və özünüidarə orqanlarının digər şəxslərlə mülki hüquq münasibətləri, qanunda ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, mülki qanunvericiliklə tənzimlənir; mülki hüquq münasibətlərinin subyektləri öz hüquq və vəzifələrini vicdanla həyata keçirməyə borcludur.

Mülki Məcəllənin xüsusi hissəsi müqavilələrdən əmələ gələn öhdəliklərin tənzimlənməsilə başlayır. Qanundan əmələ gələn öhdəliklərlə mülki hüquq pozuntularından (deliktlər) əmələ gələn öhdəliklər fərqlənir. Mülki Məcəllədə qanun və vəsiyyətnamə üzrə vərəsəlik, mirasın bölüşdürülməsi tənzimlənir.

1999-cu il fevralın 1-də Azərbaycan Respublikası «**Əmək məəcəlləsi**» təsdiq edildi. 13 bölmədən, 48 fəsil və 317 maddədən ibarət Əmək Məcəlləsi 1999-cu il iyulun 1-dən qüvvəyə mindi. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi işçilərlə işə götürənlər arasında yaranan əmək münasibətlərini, habelə onlarla müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanları, hüquqi şəxslər arasında həmin münasibətlərdən törəyən hüquq münasibətlərini tənzim edir. Məcəllə fiziki şəxslərin əmək hüquqlarını və bu hüquqların həyata keçirilməsini təmin edən qaydaların minimum normalarını müəyyən edir.

Əmək Məcəlləsi əmək münasibətlərində tərəflərin hüquq bərabərliyinin təmin edilməsi; mənafələrinin haqq-ədələtlə və qanunun aliliyinin təmin olunması ilə qorunması; maddi, mənəvi, sosial, iqtisadi və digər həyati tələbatlarını ödəmək məqsədilə fiziki və maliyyə imkanlarından sərbəst istifadə etməsinin təmin edilməsi; əsas əmək müqaviləsi (kontrakt) üzrə öhdəliklərin icrasına hüquqi təminat yaradılması prinsiplərinə əsaslanır. Əmək Məcəlləsi aşağıdakı şəxslərə şamil edilmir: hərbi qulluqçulara; məhkəmə hakimlərinə; Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarına və bələdiyyələrə seçilmiş şəxslərə; xarici ölkənin hüquqi şəxsi ilə həmin ölkədə əmək müqaviləsi bağlayıb əmək funksiyasını Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən

müəssisədə (filialda, nümayəndəlikdə) yerinə yetirən əcnəbilərə; podrat, tapşırıq, komisyon, müəlliflik və başqa mülki hüquqi müqavilələr üzrə işləri yerinə yetirən şəxslərə.

1999-cu il dekabrın 28-də Azərbaycan Respublikası **Ailə Məcəlləsi** təsdiq edildi, 8 bölmə, 28 fəsil və 195 maddədən ibarət məcəllə 2000-ci il iyunun 1-dən qüvvəyə mindi. Ailə ümumbəşəri prinsiplər üzrə quruldu. Ailə münasibətlərinin qadın və kişinin könüllü nikah ittifaqı əsasında qurulması və uşaqlarda ailə və cəmiyyət qarşısında məsuliyyət hissəsinin tərbiyə edilməsi əsas vəzifələrdən idi.

Azərbaycan Respublikasında nikah yaşı kişilər üçün 18 yaş, qadınlar üçün 17 yaş müəyyən olunurdu. Üzürlü səbəb olduqda, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı onların xahişi ilə nikah yaşının 1 ildən çox olmayaraq azaldılmasına icazə verə bilərdi. Nikah ümumi razılıq olduqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanında, ümumi uşaqları olduqda və ya ər (arvad) nikahın pozulmasına razı olmadıqda nikah məhkəmə qaydasında pozulur.

Ailə Məcəlləsinin VIII bölməsinə əsasən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının (VVAQ) qeydə alınması orqanlarının səlahiyyətinə doğum, ölüm, nikahın balanması, nikahın pozulması, övladlığa götürmə, atalığın müəyyən edilməsi, adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi daxildir.

1997-ci il dekabrın 30-da Azərbaycan Respublikasının **Meşə Məcəlləsi** təsdiq edildi. 10 fəsil və 90 maddədən ibarət Məcəllə Azərbaycan Respublikasının ərazisində meşə münasibətlərinin tənzimlənməsinin, meşələrdən istifadənin, onların mühafizəsinin, qorunmasının, bərpasının, ekoloji və ehtiyat potensialının yüksəldilməsinə hüquqi əsaslarını müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının meşə fondu dağ və düzən meşələrindən ibarət olmaqla qoruq meşələri, kurort meşələri, xüsusi qiymətli meşə massivləri, şəhərlərin və digər yaşayış məntəqələrinin ətrafındakı yaşıllıq zolaqlarının meşələri, yabanı meyvə meşələri, dövlət qoruyucu meşə zolaqları və digər meşələr kateqoriyalarına bölünürdü.

1997-ci il dekabrın 26-da Azərbaycan Respublikasının **Su Məcəlləsi** təsdiq edildi. 4 bölmə, 17 fəsil və 105 maddədən ibarət Məcəllə Azərbaycan Respublikasında su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi ilə bağlı hüquq münasibətlərini tənzimləyirdi. Azərbaycan Respublikasının daxili suları, Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi Azərbaycanın milli sərvəti olmaqla əhalinin həyat və fəaliyyətinin əsası kimi istifadə edilir və qorunur, flora və faunanın mövcudluğunu təmin edir. Məcəllədə sudan istifadə edənlərin hüquqları və vəzifələri, su obyektlərinin mühafizəsi, sudan ən zəruri və digər ehtiyaclar üçün istifadənin qanuni əsasları müəyyən edilirdi.

Azərbaycan Respublikasının **30 dekabr 1999-cu il** tarixli qanunu ilə Azərbaycan Respublikasının **Cinayət Məcəlləsi** təsdiq edilmişdir. Ümumi və Xüsusi hissələr üzrə 12 bölmə, 35 fəsil və 353 maddədən ibarət olan yeni Məcəllə **2000-ci il sentyabrın 1-dən** qüvvəyə mindi. Azərbaycan SSR-in 1961-ci il Cinayət Məcəlləsindən fərqli olaraq yeni məcəllədə ağır cinayətlərə görə ölüm cəzasını nəzərdə tutan maddələr daxil edilməmişdir. Lakin köhnə Cinayət Məcəlləsinə məlum olmayan ömürlük həbs cəzası yeni Məcəllədə nəzərdə tutulurdu.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdən, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan, habelə cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir.

Cinayət Məcəlləsi Xüsusi hissəsində dövlət əleyhinə, ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə, dövlətin konstitusiyaya quruluşunun əsasları əleyhinə cinayətlər ən ağır cinayətlər qrupuna aid edilir. Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsindən fərqli olaraq, yeni Məcəllədə xüsusi mülkiyyət qanunla ciddi qorunurdu.

Azərbaycan Respublikasının **28 dekabr 1999-cu il** tarixli Qanunu ilə **Mülki prosesual Məcəllə** təsdiq edilmişdir. 50 fəsildən və 447 maddədən ibarət olan Məcəllə **1 sentyabr 2000-ci il** tarixdən qüvvəyə mindi. Mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatının vəzifələri hər bir fiziki və hüquqi şəxsin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, qanunlardan və digər normativ-hüquqi aktlardan irəli gələn hüquq və mənafelərinin məhkəmədə təsdiqi idi.

Aşağı məhkəmə instansiyasının qətnamə və qərarlarından ondan yuxarı instansiya apellyasiya şikayəti və həmin instansiyalardan yuxarı instansiyalara kassasiya şikayəti verilə bilərdi.

Mülki Prosesual Məcəllədə məhkəməyə aid olan mübahisə qanunla, beynəlxalq müqavilələrlə və ya tərəflərin sazişi ilə nəzərdə tutulan hallarda, işdə iştirak edən şəxslərin yazılı razılığı ilə münisflər məhkəməsinin həllinə verilə bilərdi.

2000-ci il 14 iyulda Azərbaycan Respublikası **Cinayət Prosesual Məcəllə** Azərbaycan Respublikası qanunu ilə təsdiq edilmişdi. 9 bölmə, 58 fəsil və 521 maddədən ibarət olan Cinayət Prosesual Məcəllə **1 sentyabr 2000-ci ildən** qüvvəyə mindi. Cinayət mühakimə icraatının vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir: şəxsiyyəti, cəmiyyəti və dövləti cinayətkar qəsdlərdən qorumaq; həqiqi və ya ehtimal edilən cinayət törətməsi ilə əlaqədar şəxsiyyəti vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edilməsi hallarından qorumaq; cinayətləri tezliklə açmaq, cinayət təqibi ilə bağlı bütün halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmaq; cinayət törətmiş şəxsləri ifşa və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək; cinayət törətməkdə ittiham olunan şəxslərin təqsirini müəyyən edərək onları cəzalandırmaq və təqsirsiz şəxslərə bəraət vermək məqsədilə ədalət mühakiməsini həyata keçirmək.

Azərbaycan Respublikasının **Cəzaların İcrası Məcəllə** 14 iyul 2000-ci ildə təsdiq edilmişdi. 8 bölmə, 21 fəsil və 182 maddədən ibarət Məcəllə **1 sentyabr 2000-ci ildən** qüvvəyə minirdi. Cəzaların İcrası Məcəlləsinin məqsədi məhkumları islah etmək, həm məhkumlar, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni cinayətlər törədilməsinin qarşısını almaqdan ibarətdir. Məcəllənin vəzifəsi cəzaların icrası və çəkilməsi qaydalarını və şərtlərini tənzimləməkdən, məhkumların islah edilmə vasitələrini müəyyən etməkdən, məhkumların hüquq və azadlıqlarını, qanuni mənafelərini qorumaqdan ibarətdir. Məhkumlar cəza çəkməkdən aşağıdakı əsaslarla azad edilirdilər: cəza müddəti qurtardıqda; hökmün ləğv edilməsilə əlaqədar işin icraatına xitam verdikdə; cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edildikdə; cəzanın çəkilməmiş hissəsi daha yüngül

cəza növü ilə əvəz edildikdə; amnistiya və ya əfvətmə aktına əsasən; xəstəliyə və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər əsaslara görə.

NƏTİCƏ

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdən, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyaya quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan, habelə cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir.

Cinayət Məcəlləsi Xüsusi hissəsində dövlət əleyhinə, ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə, dövlətin konstitusiyaya quruluşunun əsasları əleyhinə cinayətlər ən ağır cinayətlər qrupuna aid edilir. Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsindən fərqli olaraq, yeni Məcəllədə xüsusi mülkiyyət qanunla ciddi qorunurdu.

Azərbaycan Respublikasının **28 dekabr 1999-cu il** tarixli Qanunu ilə **Mülki prosesual Məcəllə** təsdiq edilmişdir. 50 fəsildən və 447 maddədən ibarət olan Məcəllə **1 sentyabr 2000-ci il** tarixdən qüvvəyə mindi. Mülki işlər və iqtisadi mübahisələr üzrə məhkəmə icraatının vəzifələri hər bir fiziki və hüquqi şəxsin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, qanunlardan və digər normativ-hüquqi aktlardan irəli gələn hüquq və mənafelərinin məhkəmədə təsdiqi idi.